

Út a nyitott házig

Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának egyik tanszéke, a magyar állam- és jogtörténeti tanszék adja ki – Mezey Barna szerkesztésében – a Jogtörténeti értekezések című sorozatot. Már a sorozat néhány korábbi darabja is foglalkozott a hazai büntetés-végrehajtás történetével, mint a legutóbbi, a Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből címet viselő, 1998-ban megjelent kiadvány. (Itt kell megjegyeznünk, hogy a kötet könyvesbolti forgalomban nem kapható, egyes részleteiről – szükség esetén – a BVOP Szakkönyvtára másolatot küld.)

A könyv nyolc írást tartalmaz. Mezey Barna nagy ívű, bevezető jellegű tanulmányát követően olyan dolgozatok következnek, amelyek szerzői egyetemi hallgatók (voltak), s mindannyian az említett tanszék mellett működő börtönügyi szeminárium tagjaként kezdtek foglalkozni a büntetés-végrehajtási jog, s ezen keresztül a hazai börtönügy történetével.

Mezey Barna tanulmányának címe: *A középkori tömlöctől a modern büntetés-végrehajtási intézetekig*. A szerző szerint korunk divatos, újnak hangzó kifejezése, a jogharmonizáció a magyar jog igen régi intézménye. „*A magyar jogtörténelemben – bármily furcsa is – legtagabb értelemben államalapításunk (a X-XI. század fordulója), nyugat-európai vonatkozásokban egyértelműen a XIII. század óta beszélhetünk róla. A X-XI. század magyar politikájának nagy horderejű döntése volt a keresztény államok közösségéhez való csatlakozás*” – írja Mezey Barna, aki hangsúlyozza, hogy a börtön lényegében egyidős a keresztény magyar állammal.

Noha a börtön, mint intézmény, végig jelen van a hazai büntetőjoggyakorlat történetében, a modern magyar börtönügy és büntetés-végrehajtási jogharmonizáció kezdetét a XVIII. közepére-végére tehetjük. A tanulmány külön tartalmi egységben mutatja be a fogházjavító mozgalom, és az 1843/44. évi országgyűlésen megtárgyalt első börtönügyi törvényjavaslat hatásait. Ezekhez képest a XIX. század második felének, a magyar börtönügy modernizációjának bemutatása már vázlatosabb. (A korszak részletesebb bemutatását lásd a szerző *A magyar polgári börtönügy kezdetei* című könyvében.)

Bódiné Beliznai Kinga, aki egyébiránt a jelen kötet szerkesztője is, dolgozata *A szabadságvesztés-büntetés a középkori Magyarországon, különös tekintettel a fejedelmi Erdélyre* címet viseli. A szabadságvesztés funkcióját tekintve háromféle lehetett nálunk a középkorban: a biztonsági intézkedésként alkalmazott *eljárás* fogság,

az adóssági fogság, illetve a tényleges büntetésként kiszabott *fogságba vétel*. Mint ahogy a szerző a szabadságvesztés-büntetésre használt fogalmak értelmezése kapcsán rámutat: a tömlöcöt a súlyosabb bűncselekményt elkövetőkkel szemben alkalmazták, míg az áristom könnyebb fajsúlyú büntetési nemnek számított. A tanulmány érdekes adatokkal szolgál az őrzés és fegyelmezés, illetve a foglyokkal való bánásmód, a rabtartás korabeli szabályairól.

Tóth Bars a szekszárdi börtön történetének egy rövid, de eseményekben gazdag periódusát, az 1828 és 1849 közötti időszakot dolgozta fel. Tolna vármegye 1830-ban felavatott tömlöce a kor viszonyai között korszerűnek számított, ahol munkáltatás is folyt. A szerző beszámol a börtön hétköznapjairól, részletesen ismerteti azt az 1844. évi javaslatot, amely Tolna megye börtönrendszerét és a rabokra vonatkozó rendszabályokat volt hivatott megreformálni. (A javaslat például előírta a rabtartás szabályait, meghatározta a várkapitány, a strázsamester, a káplárok és a hajdúk feladatait.) Tanulságos a reformintézkedés ellentmondásos végrehajtásának bemutatása.

A veszprémi börtön építése *Marosi Krisztina* dolgozatának tárgya. A veszprémi vár középkori történetében található olyan adatok, amelyek azt bizonyítják, hogy a várban börtön is működött. A régi vármegyeház XVIII. századi megépítése fordulópontot jelentett a börtön történetében, ott nyert elhelyezést a veszprémi tömlöc. Az új börtön építése még a szabadságharc előtt megkezdődött. A szerző szerint pontos adatok nem állnak rendelkezésre arra nézve, hogy a börtön végül is mikor készült el. „Az új tömlöcben már nem az egy cella-egy kályha tüzelésmódot alkalmazták, hanem a járatokon keresztül áramló meleg levegő biztosította a megfelelő hőmérsékletet. A kazánház falába hevített 1858-as évszám arról tanúskodik, hogy ekkor készült el a rendszer, ezért feltételezhető, hogy az épületet is ekkortájt fejezték be.”

A Wagner Ödön 1884-es építészeti tervét a Veszprém Megyei Királyi Törvényszék épületéről csak a XX. század elején valósították meg, miután 1905-ben lebontották a régi vármegyeházát.

Bognár Barbara dolgozatának témája – a XIX. század börtönrendszerei – elméleti jellegűnek tekinthető. Az 1880-as évek elejétől kezdve, a modern büntetőjogrendszerek létrejöttével a szabadságvesztés végrehajtásának módja került a figyelem középpontjába Nyugat-Európában és Észak-Amerikában. A kísérletezések eredményeképpen különböző börtönrendszerek jöttek létre, amelyek a büntetés-végrehajtás módjára vonatkozó elveken felül magukba foglalták a börtönépítéssel, a börtönegészségügy, a rabmunkáltatás és a rabnevelés kérdéseit is. A szerző a legfontosabb alaptípusoknak az úgynevezett közös rendszert, a magánrendszert és a vegyes rendszert tartja, s ezeken belül számos változatot mutat be. Bognár Barbara hangsúlyozza, hogy a XX. század már nem komplex rendszereket hozott létre, hanem részmegoldásokat, amelyek a korábbi kísérletekre alapozódtak, de a tökéletes rezsimit még nem sikerült megtalálni.

Szabó Géza dolgozata a váci fegyintézet történetének viszonylag hosszú, 1855-től 1939-ig terjedő időszakát tekinti át. A váci börtön előtörténete a XVIII. század derekára nyúlik vissza. Az eredetileg Mária Terézia által a piarista szerzetesrend számára építetett Theresianum épülete 1855-ben vált az Igazságügyi Minisztérium tulajdonává. Noha az intézet befogadóképessége kezdetben csak 600 fős volt, a fegyencek – az egy évet meghaladó szabadságvesztés-büntetéssel sújtott elkövetők – száma 1859-re 900

főle emelkedett. A fegyház 1878 és 1914 közötti történetéről beszámolva számos kérdést érint a szerző, így például ír a lelki és iskolai oktatásról, az orvosi ellátásról, a munkáltatásról, valamint az intézet igazgatásáról és őrszemélyzetéről. A fegyrintézet 1914 és 1939 közötti működésének bemutatása, sajnálatos módon kevésbé kidolgozott, s az olvasóban hiányérzetet kelt. (Például a rabkórház 1931-es átadása mindenképpen szót érdemelt volna.)

Györe Péter dolgozatának címe: *Adalékok a sopronkőhidai fegyház történetéhez*. A szerző először a fegyház – akkori hivatalos nevén Soproni Királyi Országos Fegyrintézet – építésének történetét ismerteti, majd külön fejezetet szentel az elítéltek nevelésének. „*A javítás-nevelés két alappilléret az erkölcsi ráhatás, azaz a letartóztatottak vallási gyámolítása, valamint az oktatás és az olvasmányok, azaz a letartóztatottak szellemi gondozása jelentette*” – írja. A tanulmány harmadik része a munkáltatás századforduló táján kialakult formáit, a rabmunka és a munkarendszer lehetséges változatait, és azok sopronkőhidai megvalósulását tárgyalja.

A kötet utolsó dolgozata egyik megyei intézetünk közelmúltjával foglalkozik, címe: *A Kecskeméti Büntetés-végrehajtási Intézet (1994–1995)*. Füzessyné Maglics Tímea írásnak műfaja a többiekétől eltér, voltaképpen riportnak, „helyszíni tudósításnak” nevezhető. A szerző valamennyi információját interjúalanyaitól, elsősorban Csapó Józseftől, az intézet akkori parancsnokától szerezte. Mint ismeretes, Kecskeméten 1991-ben egy volt szovjet laktanya átalakítására kapott lehetőséget a büntetés- végrehajtás. Az elképzelés az volt, hogy az intézet legyen alkalmas a város és a megye területéről bekerült elítéltek elhelyezésére, illetve az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával történő büntetés-végrehajtásra. A dolgozat részletesen bemutatja az intézetet, jól érzékelteti az ott folyó munka újszerűségét, s azt, hogy Kecskeméten nemzetközi mércével is figyelemre méltó eredmény született.

A karcsú kötet a hazai büntetés-végrehajtás múltjának egy-egy érdekes, jellemző szeletét tárja az olvasó elé. A részben levéltári kutatásokra épülő tanulmányok többségét egyfelől a szakirodalom alapos ismerete, a közrebocsátott adatok gazdagsága, másfelől a témák változatos megközelítése, és azok igényes feldolgozása jellemzi.

A hetvenes-nyolcvanas években a Rendőrtiszti Főiskola büntetés-végrehajtási tanszékén számos történeti jellegű szakdolgozat született. Ezek általában egy-egy hazai büntetés-végrehajtási intézet történetét dolgozták fel. Közülük néhány (például Németh Gyula Sopronkőhidáról, Klenyán Mihály Vácról írott dolgozata) nagyobb – büntetés-végrehajtáson kívüli – figyelmet is kapott. A rendszerváltás után érthető okokból a történeti témák háttérbe szorultak a tanszék tanárai és a hallgatói körében. A könyvismertetés szerzője ezzel együtt úgy véli: idővel érdemes lenne a hiányzó „intézettörténeteket” létrehozni, illetve a meglevők helyett sem volna érdektelen újakat írni, levetkőzve a korábbi ideológiai korlátokat. Ehhez a jövőbeni munkához inspirációt, segítséget adhat a fentiekben ismertetett Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből című kötet.

Deák Ferenc